

ინსტიტუტების მნიშვნელობა პოსტკომუნისტურ გარდამავალ ეკონომიკაში (ზოგიერთი კომენტარი იანოშ კორნაის სტატიაზე „პატიოსნება და ნდობა გარდამავალ ეკონომიკაში“)

თეიმურაზ ბერიძე

პროფესორი

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
teimuraz.beridze@tsu.ge

ეკონომიკაზე, ზოგადად, არაეკონომიკური ფაქტორების ზეგავლენა საკმაოდ მნიშვნელოვანია, რამეთუ ეკონომიკა, როგორც სოციალური მეცნიერება, ინდივიდების ურთიერთქმედების შედეგია. ამ დროს წინა პლანზე იწევს ისეთი სოციო-ფსიქოლოგიური ფაქტორები, როგორიცაა სიმართლე, ქვეშარიტება, ადამიანებს შორის ურთიერთობა, პატიოსნება და ნდობა, ანუ ეთიკის კატეგორიები, რომლებიც, ერთი შეხედვით, არ განეკუთვნება ეკონომიკის დისციპლინას.

განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ისინი იძენენ გარდამავალი პერიოდის ეკონომიკაში. ამდენად, შემთხვევითი არ არის, რომ ცნობილმა ბრიტანელმა სოციოლოგმა, ისტორიკოსმა **მაიკლ ბუჩავოიმ** (Michael Burawoy) შემოიღო ტერმინი ტრანზიტოლოგია - მეცნიერება, რომელიც შეისწავლის ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური სისტემიდან საბაზრო ეკონომიკაში გადასვლის პროცესს. უნგრელი ეკონომისტი **იანოშ კორნაი** არის ტრანზიტოლოგიის თვალსაჩინო წარმომადგენელი. ჯერ კიდევ 1990 წელს მან გამოაქვეყნა ამ პრობლემებისადმი მიძღვნილი ნაშრომი „გზა თავისუფალი ეკონომიკისკენ“ (Környai, 1990), რომელიც ეძღვნება პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში საბაზრო ეკონომიკის ჩამოყალიბების კანონზომიერებებს. ამ წიგნის შესავალში ავტორი აღნიშნავს, რომ ნაშრომი დაიწერა ცნობილი ავსტრო-ამერიკელი ნობელიანტი ეკონომისტის **ფრიდრიხ ა. ფონ ჰაიეკის** ზეგავლენით. თავად სათაური ინსპირირებულია ჰაიეკის ცნობილი ნაშრომით „გზა მონობისაკენ“, რომელიც შეეხებოდა საბჭოური ეკონომიკური სისტემის ჩამოყალიბებას.

პროფ. ი. კორნაის წინამდებარე სტატიაში ამოსავალ წერტილს (წანამძღვარს) წარმოადგენს პრობლემის მიკროეკონომიკური ასპექტი, რაც შემთხვევითი არ არის, ვინაიდან სწორედ ფირმებს, კომპანიებს შორის ურთიერთობები უნდა ეყრდნობოდნენ ნდობას და საქმიან ეთიკას, რაც, სამწუხაროდ, გასული საუკუნის ბოლო დეკადაში საქართველოში დეფიცითი იყო და დღესაც დეფიცითია.

მიუხედავად იმისა, რომ სახელმწიფოს მარეგულირებელი ფუნქცია განხილულია სტატიის ბოლოში, ავტორი სტატიის დასაწყისშივე აღნიშნავს, რომ „სახელმწიფოს მოუწოდებენ (იგულისხმება ბიზნესი - თ.ბ.) უზრუნველყოს კერძო კონტრაქტების შესრულება“, ადეკვატური საკანონმდებლო ბაზის შექმნა და, რაც მთავარია, მისი რეალიზება. უცხოელი ინვესტორებისათვის ეს პირობა აუცილებელ კრიტერიუმად მიიჩნევა საინვესტიციო სრულყოფილი გარემოს შექმნისათვის. ამავე დროს, ეკონომიკაში (ბიზნესში) სახელმწიფო არ უნდა იყოს ძალდატანების აპარატი, არამედ სამართლიანი არბიტრი და კონკურენტული გარემოს შემქმნელი.

ავტორი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს „ნეიტრალური, მიუკერძოებელი ინსტიტუტების“ მნიშვნელობას (ცენტრალური ბანკი, კონტროლის პალატა – აუდიტი, ანტიმონოპოლიური სამსახური (კონკურენციის ხელშემწყობი სააგენტო) და სხვა). ნიშანდობლივია ავტორის თეზა - „ნდობა შეუძლებელია კონტროლის გარეშე“.

განიხილავს რა რეფერენდუმის მნიშვნელობას და როლს, ავტორი აღნიშნავს მის დადებით (მოსახლეობის თითქმის სრული მოცვა, მთლიანი „პაკეტის განხილვა“ - ეკონომიკა, პოლიტიკა, სამართალი) და უარყოფით მხარეებს (ხშირად ვიწრო პარტიული ინტერესების გათვალისწინება). აქ გვინდა მოვიყვანოთ მაგალითი ჩვენი ახლო წარსულიდან: საბჭოთა კავშირი უკვე დაშლის პირას იდგა, როდესაც გამოცხადდა რეფერენდუმი - კითხვა გახლდათ - ხართ თუ არა მომხრე, რომ შენარჩუნდეს ეს კავშირი? გამოკითხულთა 75 პროცენტმა მხარი დაუჭირა საბჭოთა კავშირის შენარჩუნებას. შედეგი ცნობილია, ადგილი ჰქონდა მოვლენების საწინააღმდეგო განვითარებას, ანუ რეფერენდუმი პანაცეა არ არის.

ავტორი ასევე აქცენტს აკეთებს არასამთავრობო ორგანიზაციების მნიშვნელობასა და როლზე, სამთავრობო სტრუქტურების საქმიანობის გამჭვირვალობასა და ნდობის აღდგენაზე, რაც ხელს უწყობს „სამოქალაქო საზოგადოების“ ჩამოყალიბებას. აქ უპრიანი იქნება ხაზი გავუსვათ ერთ მნიშვნელოვან გარემოებას: ხშირად არასამთავრობო ორგანიზაციები ატარებენ იმათ ინტერესებს, ვინც აფინანსებს მათ საქმიანობას. წინასაარჩევნო პერიოდში ეს აქტიურობა ჯერადად იზრდება, ხოლო მათ მიმართ ნდობა - მცირდება.

ქვეყნების მთავრობების კონტროლის თვალსაზრისით (საერთაშორისო ასპექტი), მნიშვნელოვანია საერთაშორისო ორგანიზაციების (ევროკავშირი - EU, საერთაშორისო სავალუტო ფონდი - IMF, მსოფლიო ბანკი - WB, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაცია - ILO, მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაცია - WTO და სხვ.) მიდგომა „ენდე და აკონტროლე“. აქვე აღვნიშნავთ, რომ ნებისმიერ საერთაშორისო ორგანიზაციაში განეწინაურება გულისხმობს ქვეყნის სუვერენიტეტის გარკვეული ნაწილის დათმობას. „მათი ჩარევა ზოგჯერ მტკივნეულია“, დასძენს ავტორი.

სახელმწიფოსადმი ნდობა, უპირველეს ყოვლისა, გამოიხატება მისი ინსტიტუციებისადმი ნდობაში. ინსტიტუციების როლი და ხელმძღვანელის როლი (პირადი მაგალითი) ნდობის არსებობისათვის მნიშვნელოვანი ფაქტორია. სოციალისტური სისტემის დროს ხელმძღვანელების (შესაბამისი კვალიფიკაციის არსებობის შემთხვევაში) დანიშნვა ხდებოდა, ხოლო დემოკრატიისა და გარდამავალ პერიოდში ტარდება არჩევნები. სად არის გარანტია, რომ საუკეთესო იქნება არჩეული? - კითხულობს ი. კორნაი და თავადვე პასუხობს - არ არის. მაგრამ რას იზამ, ეს არის დემოკრატია. კაცობრიობას მართვის ამაზე უკეთესი ფორმა ჯერჯერობით არ გამოუგონებია. ეს ეხება ეკონომიკის საბაზრო სისტემასაც.

რაც შეეხება ნდობის აღდგენის სტრატეგიას, ავტორი სამართლიანად ანიჭებს უპირატესობას სახელმწიფოს როლს. მისი აზრით, „სახელმწიფო ბიუროკრატია უნდა გახდეს მკაცრი, პროფესიონალური და არაკორუმპირებული“. ბიუროკრატიაში გადარბევებულ კრიტიკას მივყავართ დემოკრატიისათან და საბოლოოდ ოქლოკრატიასთან (მართვის ჯოგური პრინციპი). ნდობასა და კორუფციასთან „ბრძოლის“ მინდა ერთი ფაქტი გავიხსენო - 2001 წელს საქართველოს მეორე პრეზიდენტი (ე. შევარდნაძე) ხვდებოდა ძალოვანი სტრუქტურების ხელმძღვანელებს (ამ შეხვედრას ესწრებოდა თქვენი მონა-მორჩილი, როგორც სტატისტიკის სამსახურის ხელმძღვანელი). პრეზიდენტმა დასვა რიტორიკული კითხვა - როგორ დავძლიოთ კორუფცია? და თვითონვე უპასუხა - უნდა დავაკავოთ დარბაზში მსხდომი „ძალოვნები“ (იუმორით), რაც იმაზე მიუთითებდა, რომ იმ პერიოდში ძალოვანი სტრუქტურების მიმართ როგორც პრეზიდენტის, ისე მოსახლეობის მხრიდან ნდობის უაღრესად დაბალი დონე იყო.

საინტერესოდ ჟღერს ავტორის დებულება, რომ „არ არსებობს „პრიორიტეტები“ და „საკვანძო რგოლები“ და ნურც შეეცდებით მათ გამოვლინებას“, ვინაიდან ჩვენ ვცხოვრობთ „პოსტსოციალისტურ“ ქვეყნებში და ვართ „წინა ტრაექტორიაზე დამოკიდებული“. ჩვენი აზრით, ნებისმიერი პრობლემის გადაწყვეტისას უნდა შევეჭიდოთ მთავარ რგოლს, მხოლოდ ამის შემდეგ შეიძლება ამოვიყვანოთ „მთლიანი ჯაჭვი“

(ცნობილი გამონათქვამი). და ეს რგოლი, ვფიქრობთ, საზოგადოების წევრთა მენცარიტეცია. „რთულია ორიოდ ათწლეულის (სტატია დაიბეჭდა 2003 წელს - თ.ბ.) განმავლობაში ხალხის მენტალიტეტის შეცვლა“, გვაუწყებს ავტორი, მე კი დავამატებდი, რომ უფრო ხთუდია, ვიდრე ეკონომიკის მაღალი დონის მიღწევა.

როგორც აღვნიშნეთ, სტატია თითქმის ორი ათეული წლის წინ დაინერა, თუმცა მასში განხილული საკითხები საქართველოსათვის დღესაც უაღრესად მწვავე და აქტუალურია. დემოკრატიისა და საბაზრო ეკონომიკის ჩამოყალიბების გზაზე წინნასული ქვეყნების (მათ შორის უნგრეთის) გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ ფორმალური და არაფორმალური ინსტიტუტების განვითარების გარეშე ჩვენი საზოგადოების წინაშე მდგარი ფუნდამენტური ამოცანების წარმატებით შესრულება პრაქტიკულად შეუძლებელია. ამგვარი ინსტიტუტების ჩამოყალიბება კი რთული, ხანგრძლივი პროცესია. იგი, პირველ რიგში, ხელისუფლების პოლიტიკურ ნებასა და პროცესისადმი საზოგადოების ფართო მხარდაჭერაზე დამოკიდებული.

ეს არის ყველაზე მნიშვნელოვანი გაკვეთილი, რომელსაც პროფ. ი. კორნაის სტატია „პატიოსნება და ნდობა გარდამავალ ეკონომიკაში“, გვთავაზობს.

ლიტერატურა:

- კორნაი ი. (2020). „პატიოსნება და ნდობა გარდამავალ ეკონომიკაში“ (რუსულიდან თარგმნა პროფ. ე. მექვაბიშვილმა);
- Kornai J. (2009). From Socialism to Capitalism. Journ. „Society and Economy“, vol. 31, No. 1 pp. 155-160.
- Корнай Я. (1990). Путь к свободной экономике: Страстное слово в защиту экономических преобразований. Изд.: М.: Экономика.
- Корнай Я. (2012). Размышления о капитализме. Изд. Института Гайдара, 2012 г.

References:

- Kornai I. (2020). patiosneba da ndoba gardamaval ekonomilashi [Honesty and Confidence in a Transition Economy], in Georgian;
- Kornai J. (2009). From Socialism to Capitalism. Journ. “Society and Economy”, vol. 31, No. 1 pp. 155-160.
- Kornai I. (1990). Put k cvobodnoi ekonomike. Strastnoe slovo v zashitu ekonomicheskix preobrozovanii. M., Ekonomika. [The Road to a Free Economy: Shifting from a Socialist System: The Example of Hungary]. In Russian;
- Kornai I. (2012). Razmishlenia o kapitalizme. Inst. Gaidara [Thinking Capitalism]. In Russian.